

Könyvismertetés.

Dr. Luther Márton művei. A reformáció négyszázados fordulójának örömnepére és emlékezetére kiadta a Luther-Társaság. Sajtó alá rendezte, *Dr. Masznyik Endre* egyet. ev. theol. akad. igazgató-tanár. Második rész. *Egyházszervező iratok.* IV. kötet. A második időszakból (1523. Márc. — 1526. Jan.) való iratok.

Lutherünk magyar fordításának immár IV. kötetét üdvözölhetjük. És üdvözöljük őszinte örömmel. Az előttünk fekvő vaskos (488 lapra terjedő) kötet 12 (téves számozás szerint 13) „egyházszervező iratot” foglal magában. A IV. kötet megjelenése alkalmából az első 3 kötet megjelenésekor mondottakat nem kívánám méltelni. Luthernek alig három évi időközben megjelent iratainak fordításával legjobbaink közül hatan (Hörk József, Mayer Endre, Márton Jenő, Dr. Masznyik Endre, Paulik János és Rajter János) megküzdöttek és megküzdöttek oly módon, hogy szép törekvésük eredményéről csak őszinte elismeréssel nyilatkozhatunk. Nem mondhatjuk ugyan, hogy a fordítások minden izökben kifogástalanok volnának; de annyit igenis mondhatunk, hogy Luther hatalmas egyéniségét élő képből híven állítják szemeink elé. Egyes helyekre lesznek ugyan ezuttal is észrevételeim. De úgy vélem, hogy a gyorsan olvasó mai közönség könnyen fog áthaladni a fordítás oly helyein is, a melyeken az én öreg lábaim megbotlottak. Alig is hiszem, hogy észrevételeimet magukon a fordítókon kívül mások is figyelemre méltatnák. De ha ők az észrevételeket helyeseknek ismerik és azoknak talán későbbi fordításaiknál némi hasznát vehetik, akkor az én megjegyzéseim még se voltak teljesen hiábavalók. Megjegyzéseimmel egyelőre 2 iratra szorítkozom.

Az új bálvány és ősi ördög ellen, kit Meissenben szentnek akarnak nyilvánítani. (1523.) Fordította *Rájter János.*

132. l. 10. sor: (Az Isten . . . nem engedi, hogy istentisztelet . . . történiék bármely helyen, bármely néven vagy módon), *ha el nem rendelte e. h. hacsak ő maga nem rendelte el.* Az eredeti: *die er nicht selbst geboten hat.*

133. l. az utolsó három sor: (Benno) IV. Henrik császár ellenében VII. Gergely pápához szított és a meissenzi örgrófit a császárral egyetemben *száműzte.* Ezt Benno nem tehette, csak *átok alá* vethette és *vetette* őket. Az eredeti: *hat . . . den Markgrafen von Meissen sammt dem Kaiser verbrannt.*

135. l. 13. sor alulról (és 136. l. 15. s.): A pápa . . . *komisszágának* részesévé tette magát (. . . tette magát). A német „Bosheit“ inkább gonoszság, semmint komisszág.

137. l. 10. sor: . . . hogy a szentek önmaguk *érdekében* szintén tesznek csodákat . . . e. h. önmaguk *erejéből* (Isten segedelmé nélkül). Az eredeti: für sich selbst.

137. l. 14. sor: (. . . hazugságnak tartom azt), amivel Bennot *illetik*, e. h. a mit a jó Bennóra költöttek — „auf den guten B. erdichtet.“

137. l. 22. s. (B. époly szent, mint akár Annás, akár Kajafás); *hiszen vezekelt érte* e. h. hacsak nem vezekelt bűnéért (vagyis: hacsak töredelmesen meg nem bánta bűneit) . . . „er habe es denn gebüsst.“

139. l. 15. s. . . . hacsak nem csoda, hogy a vakokat gyakran megtévesztik, s megcsalják azokat, a kik sokat hazudnak s szívesen hallják a hazugságot. Helyesebben: . . . hacsak azt nem tekintjük mentseágnak, hogy nem csoda a vakokat könnyű szerrel tévutra vezetni és rászedni azokat, akik magok is hazudni és hazugságot hallani szeretnek. A német „ohne“ itt körülbelül annyi mint „abgesehen davon dass“ . . . A magyarban így is lehetne körülírni: hacsak attól el nem tekintünk, hogy . . .

140. l. 4. sor: Naponta hallok az ily bolondozást, mintha az Ördög hajtana vagy hajtott volna *valakit* ide is, oda is . . . e. h. Naponként hallok ilyen bolondozásokról, a miket az Ördög üzött és még most is úz itt is, amott is . . .

141. l. 4. sor: . . . s ha ezzel nem is akarnak itt pénzt keresni . . . e. h. csak hogy itt a pénzt meg kell keresni. Az eredeti: *ohne dass das Geld hier gesucht muss werden* (v. ö. a 139. laphoz tett fentebbi megjegyzést).

Keresztyén iskolák állítása és fenntartása ügyében. 1523. Fordította dr. Masznyik Endre.

157. l. 6. sor alulról: *mivel* élek — e. h. *a meddig* élek — „weil ich lebe“ . . .

158. l. 1. sor: . . . *egy* dologban nem azt keresem, a mi az enyém — „dass ich darinnen nicht das Meine suche“ — hogy *ebben* az ügyben nem a magam érdekét szolgálom . . .

158. l. 25. sor: . . . most már senki sem hagyja gyermekeiket tanulni, e. h. senki sem taníttatja gyermekeiket, vagy: nem adja tanulásra — will niemand mehr lassen Kinder lehren und studieren . . .

159. l. 1. sor: Igaz, hogy az evangélium tanítása szerint ez a rend a mi gyermekeinkre nézve veszedelmes; ámde édes atyámfia, van egy más mód is, a mely kedves az Istennek és üdvösséges a mi gyermekeinknek . . . e. h.: *Ha* igaz, hogy az evang. tanítása szerint ez a (papi vagy szerzetesi) rend gyermekeinkre nézve veszedelmes, hát mutass, kedves atyámfia, más módot, a mely Isten előtt kedves sat.

160. l. 6. sor alulról: hogy biztosítsuk a városok békességét és lakóházait. Az eredeti: damit eine Stadt zeitlich Friede und Gemach habe. A „Gemach“ nyugodalmas életet jelent. V. ö Ungemach, vagy: gemächlich.

161. l. 3. sor: . . . a jó ég tudja, mi minden *csöcselék népre* (kellett pénzt és vagyont pocsékolnia). A „Geschwürm“ egybefoglalja az előbb egyenként felsorolt a nép kárával járó intézvényeket, de csöcselék népet nem jelent. Talán „fekélyfajtának“ lehetne fordítani?

161. l. 6. sor: . . . hogy neveljék a szegény gyermekeket, a kik *oly közel esnek a szívékhöz* . . . das so herzlich wohl angelegt ist — t. i. a pénz és vagyon igenis *jó kamatra volna elhelyezve*, ha a gyermekek nevelésére fordítanak.

161. l. 14. sor: . . . csapatostól hajtották oda a népet — e. h. *a pénzt* és vagyont, de nem csapatostól, hanem özönével (vagy garmadával) gyűjtötték (vagy hajtották) oda.

161. l. utolsó sor: (a kolostorok teli voltak . . .) *bakokkal*. Szövegemben „Blöcke“ áll, nem pedig: Böcke. — U. o. „Hísz negyven évig“ — e. h. *húsz*, negyven évig tarnult . . . (Sajtóhiba!)

163. l. 14. sor: . . . az ostoba nép . . . das tolle Volk . . . Luther ezt a rokoncátlan ifjuságra érti, mely alig mondható ostobának.

165. l. 19. sor: . . . elhanyagolják *egy némely* gyermeknek nevelését . . . würde . . . manch *feiner* Knabe um Armut willen versäumt . . . sok *tehetséges* fiu . . .

166. l. 25. sor: . . . szükséges, hogy a városnak *népe* legyen, e. h. hogy *emberei* legyenek, mert népe úgyis van, hisz különben nem is volna város.

166. l. 29. sor: . . . nem tesz Isten csodát, a mig a dolgon az általa rendelkezésünkre megadott eszközökkel *nem segítünk*, e. h. . . . a meddig . . . *magunk segíthetünk*.

167. l. 4. sor: Növekszik is az (a fa az erdőben), de oly rendetlenül, hogy semmire sem alkalmas, hanem csak aféle dib-dáb, tűzre való népség, — e. h. . . . hogy épületfának nem, hanem mint haszontalan cserje csak tüzelőnek való. Az eredeti: Darum ist's auch so unordentlich gewachsen, dass es zu keinem Bau, sondern nur ein unnützes Geheck und nur zur Feuerung tüchtig ist.

167. l. 31. sor: . . . nekünk németeknek örökre bestiáknak és buta marháknak kell lennünk, itt az eredetinek e szavai: wie uns denn die umliegenden Länder nennen, — a fordításból kimaradtak.

167. l. utolsóelötti sorban: viasz, — az eredetiben: Flachs (len) nem pedig: Wachs.

167. l. utolsó sor: hanem mienk a szabad választás dicsősége és tisztessége is. Az eredetinek értelme: Nemcsak, hogy bőségben meg van mindenünk, a mire az *élet fenntartására* szük-

ségünk van, de még azokból is válogathatunk, a mik tisztességre és ékességül szolgálnak. Az eredetinek e szavait: (die Fülle haben) *zur Nahrung* — a fordító nem vette észre.

168. l. 7. sor: . . . minket a bőrünkig megnyúznak . . . Ha csak a *börig* megy, akkor nem nyúzás, hanem vetkőztetés, fosztás. Az eredeti: die uns . . . schinden bis auf den Grad (annyi mint: Rückgrat — gerine) — valamivel mélyebbre hat.

168. l. 19. sor: E szavak után: „Az Ördög megérezte a pecsenye szagát“ — az eredetinek e sorai: (*hogy* ha a nyelvek fellendülnének) „az ő országa olyan léket kapna, a melyet egy könnyen nem lenne képes betönni. Mivel immár fellendülésüket meg nem akadályozhatta“ (legalább azon erősködik) . . . a fordító figyelmét elkerülték, a tiszta értelmességnek nem épen előnyére.

169. l. 21. sor: 147. Zsolt. 19. Miért nem adja ezt a fordító Károli szerint? vagy Luther fordítása, vagy a héber eredeti szerint? Jákob mindenütt dativus, sehol se nominativus! — 5 sorral alább: „Tehát“ helyett: szintűgy (alsó) . . . Ismét 4 sorral alább: „És kimondhatjuk“ e. h.: És jól eszünkbe vegyük . . . Und lasst uns das gesagt sein . . .

170. l. 21. sor: . . . „támadt volna.“ Ezután a következők maradtak ki a fordításból: welchen in keinem Weg zu wehren, noch die Einfältigen zu schützen wären, wo nicht das Neue Testament gewiss in Schrift und Sprache gefasst wäre. — 3 sorral alább: „Ezt is igazolja . . . a tapasztalat“ — e. h.: Ezt a tapasztalás is igazolta sat.

172. l. 6—78. sor: helyenként a teljes értelmetlenségig pongyola. Talán így lehetett volna e szakaszt érthetőbben lefordítani: Nem volt-e sz. Jeromos kénytelen a zsoltárok könyvét a héber nyelvből újra lefordítani, csupán azért, mivel a zsidók, ha velök a zsoltárainkra vonatkozó vitatkozás foly, azzal gúnyolódznak, hogy nem úgy áll a héberben, mint a hogy a mieink állítják? Már pedig a régi atyák magyarázatai, a kik (az eredeti) nyelvek ismerete nélkül a Szentírást magyarázták (noha helytelen mit sem tanítanak), mégis olyanok, hogy igen gyakran határozatlan, meg nem felelő és helytelen kifejezésekkel élnek, tapogatóznak mint a vak a sötétben, hogy igen gyakran a szöveg igaz értelmétől eltérnek és azt saját képzeletük szerint félre-magyarázzák, a mint a fent idézett vers „Tecum principium“ . . . sat. mutatja.

172. l. 25. és 27. sor: A *derék* prédikátor . . . ein schlechter (schlichter) Prediger; kétségtelen, hogy Luther itt a mélyebb tudomány és a nyelvek alaposabb ismerete nélkül szűkölködő *egyszerű* prédikátort érti, a kit a „derék“ jelző sehogy sem illethet meg.

172. l. 30. sor: Ámde arra, hogy a Szentírást magyarázza és *magában véve* tárgyalja . . . e. h. és *önállóan* tárgyalja . . . „zu handeln für sich hin“ . . .

174. l. 1. sor: Mert valamint a nap az árnyék ellen, úgy fordul a nyelv — az összes atyák magyarázata ellen — e. h. mert a mily viszonyban van a nap az árnyékhoz, ugyanabban van az eredeti nyelv valamennyi atyák glosszáihoz. De azért nem szükség, hogy mindig *ellenök* forduljon.

176. l. 17. sor: Most vegyük elő a testet és tegyük hozzá: ha se lélek, se menny, se pokol nem volna . . . „Nun lasst uns auch den Leib vornehmen und setzen: Ob schon keine Seele noch Himmel oder Hölle wäre“ . . . Jóllehet a szavak az eredetivel meglehetősen megegyeznek, mégis jobban domborodnék ki azok értelme, ha magyarul ilyformán mondanók: vegyük immár tekintetbe a test szerint valókat *is* és így állítsuk tételünket: Ha mindjárt nem is léteznék se lélek, se menny, se pokol . . . A német „setzen“ itt nem hozzátevést jelent, hanem valamely állítás kockáztatását.

177. l. 16. sor: Ha már . . . egy lélek sem volna . . . e. h. Ha már . . . lélek nem is léteznék . . .

179. l. 20. sor: . . . nem olvastam több költőt és *történetest* . . . e. h. történeteket . . . „dass ich nicht mehr Poeten und *Historien* gelesen habe . . .

180. l. 6. sor: *mert hiszen* fiatal a nép . . . e. h. *a meddig még* fiatal . . . „weil das Volk jung ist“ . . .

180. l. 27. sor: És bizony ez *nagy baj*, mert ez a nyirott had igen nagyon sülyed . . . e. h.: És erre *nagy szükség* van, mert a nyirott had igen megfogyatkozik . . . „Und das will auch wohl not sein, denn der beschorene Haufe nimmt sehr ab.“

181. l. 1. sor: . . . akik *pásztorkodjanak*. Luther bővebben így írja: die uns Gottes Wort und Sakramente reichen und Seelwärter seien im Volk.

181. l. 18. sor: Példab. 1, 24—26. Miért nem adja a fordító e helyet Károli szerint? — Károlié mellett az új fordítást indokoltnak vagy jogosultnak épen nem találom.

184. l. 26. sor: . . . kik minket semmi jóra nem tanítottak, hanem csak jobban-jobban rontottak és pusztítottak . . . e. h. . . . hanem csak mind inkább vakokká és vadabbakká tettek . . . „die uns . . . nur immer mehr blinder und toller machten“ . . .

184. l. 3. sor *alulról*: . . . hogy latinul annyi hitványságot tanuljon meg . . . e. h. hogy annyi hitvány (? gonosz) latinságot tanuljon meg . . . „dass er so viel böses lateinisch gelernt hat“ . . .

185. l. 26. sor: Először is ott legyen a Szentírás *mindkét része*, latinul, görögül, héberül és németül, sőt még több nyelven is. Azután a legjobb magyarázók és a legrégebbek *mindkétféle*, görögül, héberül és latinul . . . A „mindkét része“ és a „mindkétféle“ az eredetiben „beide . . . beide.“ Ez pedig első helyen nem a Szentírás két részére, hanem a nyelvek többféleségére vonatkozik; első helyen négyfélére, második helyen háromfélére. A német nyelv ezt megengedi, a magyar nem tűri.

187. l. 20. sor: Hiszen hajdan egy bolondnak sokkal *jobban sikerült a dolga*, mint az okosok egész tanácsának. E helyett: Néhanapján a bolond *jobb tanácsot adott*, mint az okosok egész tanácsulése. Az eredeti: Es hat wohl ehemals ein Narr besser geraten, denn ein ganzer Rat der Klugen.

Stettner Gyula.

Dr. Albert Hauck (Prof. in Leipzig): Realencyklopaedie für protestantische Theologie und Kirche. Begründet von J. J. Herzog. Dritte verbesserte und vermehrte Auflage. 19. Band: Stephan III-Tonsur. Leipzig J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1907. (844 l. 8.) Ára füzve 10-mk, kötve 12 mk.

Az ismert Herzog-féle realencyklopaedia új kiadásának 19. kötete, mint e nagy mű eddigi kötetei is gazdag és változatos tartalmú és a tudomány színvonalán áll.

Igen sok most is az *egyház történeti* cikk. Kiemeljük az István (III—IX.) Theodor (I. II.) s másnevű pápákról írt cikkeket, melyeket legnagyobb részben, Hauck írt az ő ismert rövid, de alapos és velős modorában. Vagy említésre méltók a reformáció-kori egyháztörténetbe vágó cikkek, melyeket megint legtöbbször az ezen téren elsőrangú tekintély számba menő tudósok, mint Kawerau, Kolde, Bossert írtak. Természetes, hogy az egyház történetének más koraiba tartozó cikkek is vannak nagyszámmal. Csak néhányat akarunk megemlíteni, hogy a cikkek gazdagságáról hacsak halvány képet is nyújtsunk. Itt feltűnik Achelis cikke a virgines subintroductae ókori asketikus intézményéről, melyről a szerző külön könyvet írt. Vagy figyelmünkre méltó Bonwetsch cikke Tertullianról, Preuschen-é Tatianusról, Seebergé aquinói Tamásról, Schulzeé, kempeni Tamásról, Cohrs cikkei Suso, Tauber-ról és a „deutsche Theologie“-ről, meg Deutsch összetoglaló cikke a mystica theologiáról. Vagy kit ne érdekelne azon cikk, mely ama lelki úton előállott testi sebekről, a stigmakról szól, milyeneket pld. assisii Ferenc is kapott. Igen érdekes pld. Zöckler cikke a híres jezsuitáról Suarezról is. Itt megemlítem Strack jeles cikkeit a zsinagogáról, a synedriumról és a tulmudról, tehát oly szerző tollából, aki a zsidóság egyik legjobb ismerője. Végül ide tartoznak azon cikkek, melyek újabbkori nagy theologusok vagy egyházi férfiakról megemlékeznek. Ezeknek sorából csak megemlítem Tollint, Stiert, Tiolet (a vallástörténetész) Tischendorft, Thomasiust, a híres Jung Stillinget, Stolberget (a konvertitát) és Sturmot (az énekköltőt), akiről nagy szeretettel Freybe tanár írt. Minket magyarokat érdekelhet a százszok püspöke Teutschról írt cikk fia, a mostani püspök tollából. Mindezen és még más férfiak élete és munkássága bizonyára mindenkinek érdeklődésére számíthat. De engem különösen lekötöttek még ezeken kívül Ziegler cikke Strauss D. Fr.-ól, Zöckleré Thierschról és Kähler sorai Tholuckról. Ziegler nagy rokonszenvvel kíséri Strauss életét,

cikkéből ki lehet érezni, hogy hőse munkásságát nemcsak csodálja, de eredményeit is legnagyobbbészrt osztja. És egy ilyen életrajzíró szemüvegén át nézve, a nagy kritikus egyéniségre csak nyer még érdekességben és élete meg munkássága az önálló olvasó szemében tanulság dolgában. Thiersch is érdekes alakja a 19. század egyháztörténetének. A híres klasszikus philologus fia lutheránus meggyőződésű theologus lesz, mint ilyen Baurnak, a tübingeni tendencrikritikusnak, minden nagyzóló gúnyja ellenére is, egyik leginkább számot tevő ellenfele lesz. De az irvingiánus atyafiak látogatásai Angliából megnyerik a jeles theologust a maguk sektája javára. Theol. tanszékét otthagyja és irvingiánus utazó lelkész, majd „pásztor“ lesz. De nagy lelkipásztori tevékenysége most sem akadályozza abban, hogy az egyházi irodalom terén ha nem is csupa szorosán tudományos műveket, de sok értékes könyvet írjon. E sorok írója mindig bizonyos fájdalom érzésével gondolt ezen theologusra, akiben az irvingiánus tévtanok bizonyára számottevő tudományos theologust idegenftettek el egyházunktól és egyházunk theol. tudományát sok értékes munkásságtól fosztották meg. Thierschnél ismertebb hazánkban Tholuck, akinek emléke a régebbi lelkészgenerációk nem egy tagjának szívében bizonyára még ma is hervadhatatlanul tovább él. Kähler nagyon szépen rajzolja a theologusokra való hatásának rúgóit és alakjait, kivált kiemeli a karácsonyi esték felejtetetlen benyomásait.

Az *ó-testamentomi* cikkek közül is kiemelhetnénk többet. Elég azonban rámutatni Kittel dolgozataira a jeruzsálemi templomról, a templomi berendezésről stb. s főleg a szövetség sátoráról. Az *új-testamentomi* cikkek közül Jülichernek Tamás, Timotheus és Titusra vonatkozó cikkei mellett főleg Feineéit emelem ki a synopsisról, aztán Stefanusról, Theudásról és a keresztségről. Míg Stephanusra vonatkozólag az Apcsel. könyvének tudósítását lényegében hitelesnek tartja, addig Theudásra nézve azt állítja, hogy felkelésének idejét Josephus adja elő helyesen, míg Lukács nyilván tévedett. De már Lukácsnak Josephustól való függése kérdésében, mely itt is szóba került, helyesen úgy dönt a szerző, hogy ezen függés nem valószínű. Mi itt még csak azt akarjuk megjegyezni, hogy nézetünk szerint a kritika úgy itt, a Theudas-féle felkelés idejének kérdésében, mint más kérdésekben is, melyek Josephus és a szent írás adatainak összehasonlításánál felmerülnek, csak a szent írással szemben szokott kritikát gyakorolni, míg Josephus állításait vakon kész gyanánt szokta elfogadni. Pedig tán inkább az ő állításai hívhatnák ki kritikus skepsisünket. Megjegyezni való, hogy Krisztusnak a keresztséget elrendelő szavaitól Fenie is megtagadja a hitelességet, nézetünk szerint elegendő ok nélkül. Egyébként pedig a keresztség jelentésére nézve a helyes álláspontra helyezkedik és azt Heitmüllerrel szemben jól megvédi.

A keresztségről szóló egyházi tant Kattenbusch fejtegeti a *rendszeres theologiai* tárgyú cikkek közt. Itt azon visszás helyzetben vagyunk, hogy a szerző már a sakramentomokról szóló cikkében anticipálta, amit itt kellene elmondani, úgy hogy csak vázzal van dolgunk, melynek élénkítésére a szerző folyton ama cikkére kénytelen utalni. Egyébként sem élvezetes Kattenbusch írásmodora az ő folytonos közbevetett mondani valóival. Ami cikkünkben a keresztségre vonatkozó legujabb irodalmat (Gottschick, Kähler, Scheel) is ismerteti még, de a saját véleménye nyilvánítása olyan, hogy abból bajosan tudható az meg határozottan. Hasonló Kattenbusch cikke a hitvallásokról és a symbolikáról. Némileg élvezhetőbbek Kirn cikkei. Ő ezen kötetben írt a bűnről és a halálról. Érdekesen kifejti mindkét esetben az ó- és új testamentum tanát, röviden vázolja a dogmatörténeti fejlődést, hogy aztán saját nézeteit elmondja. Itt a szerző lehetőleg igyekszik a szentírás és az egyházi tan álláspontjára emelkedni. De a Ritschlféle pozitívismus, amely az ő látókörét is befolyásolja, nem engedi, hogy oda mindenkép és teljesen el is juthasson. A *gyakorlati theologia* története után annak feladatairól és disciplináiról Caspari ír, az ő szokott elmésségével. A keresztség szertartásáról és az itt felmerülő kérdésekről Drews ír hosszasan, alaposan.

Még csak pár érdekes cikkre hívjuk fel az olvasó figyelmét. Az egyik Heinze cikke a theismusról. A theistikus világnézet történetét vázolván a szerző felveti a kérdést, vajjon tudományosan igazolt-e a theismus. És arra a feleletre jut, hogy a tudomány csak a feltétlenül emelkedhetik, amely mindenütt jelen van, örök, mindenható és egy. Már a mindentudóság állítmánya kérdéses s így a theismus is az. A hívő ember persze szerzőnk szerint sem elégedhetik meg a tudomány ezen eredményével, hanem tovább menve élő személyes istent követel. A másik Friedberg cikke a toleranciáról, melyet még ki akartunk emelni és végül Schmidt cikke a halálbüntetésről, melyben szerzője kimutatja, hogy a vallás állásfoglalása ezen fontos jogi kérdésben közömbös. A szerző állásfoglalása nem egészen világos, amennyiben pro és contra nyomós érveket tud felhozni, de cikke mindvégig érdekes és a sorok óráját a halálbüntetés mellett való álláspontjában megerősítette.

A Herzog-féle reálencyklopaedia ezen kötetje is indokolja azon hírnevet, melynek e nagy mű örvend. Most már remélhetjük, hogy gyors léptekkel befejezéséhez közeledik. Aki értékes művel akarja gazdagítani könyvtárát, annak e reálencyklopaediát legmelegebben ajánljuk.

Dr. Daxer György.